

Lluïsa Amenós

Historiadora de l'art

El 2 d'abril de 1911, el mestre manyà Pere Màrtir Sancristòfol i Serch, de qui més endavant fem la semblança, proposà a la Junta Directiva del Col·legi de Mestres Manyans, Armers i Agullers la necessitat de prendre mesures d'actuació atesa la progressiva i evident decadència de la corporació.² La seva proposta, dirigida a tots els col·legiats, analitzava la realitat d'una institució que

passava conscientment a formar part de la història de la ciutat.³

Títol de mestre manyà de P. M. Sancristòfol. Museu Frederic Marès. Barcelona.

El Col·legi de Mestres Manyans, Armers i Agullers tenia, aleshores, trenta-nou socis d'edats força avançades, cinc dels quals estaven impossibilitats. Al llarg de quaranta anys, només s'havien efectuat dues proves de passanties –els anys 1890 i 1901– amb un resultat de vint-i-tres nous col·legiats. Les iniciatives encaminades a aconseguir nous passants havien fracassat. Aquesta desoladora rea-

lilitat portà Pere Màrtir Sancristòfol a plantejar-se quin hauria de ser el futur dels fons documentals i museístics que s'hi conservaven i suggerí el nomenament d'una ponència encarregada de formular una proposta a la Junta Directiva.⁴ Arran d'aquesta proposició, la Junta Directiva nomenà una ponència, formada pel mateix Sancristòfol, Andreu Solís i Josep Gibert, amb l'objectiu que estudiés la manera d'assegurar l'estabilitat de l'arxiu, dels béns mobles i de l'edifici que el Col·legi posseïa al carrer Consell de Cent, número 292. El 19 de maig de 1911, es llegí el dictamen i es proposà el nomenament d'una Comissió Executiva constituïda per sis o nou membres, subdividida en tres subcomissions encarregades d'estudiar l'arxiu, els béns mobles i l'edifici, respectivament. Les subcomissions encarregades de l'arxiu i dels béns mobles havien de determinar la destinació dels fons de caràcter històric i realitzar les gestions necessàries per què ingressessin en un museu.⁵ Quant a l'edifici, es proposà que els beneficis resultants de la seva venda es dividissin en parts iguals i es repartissin entre tots els mestres col·legiats. Se suggerí, també, la reforma del darrer Reglament del Col·legi, de 1904. El dictamen, aprovat per la majoria de col·legiats en sessió del dia 20 d'agost de 1911, fou criticat fortament pels mestres Antoni Raventós, Sebastià Casamitjana i Enric Soler, que veien en l'extinció del Col·legi la desaparició de vuit segles d'histò-

ria, i la possibilitat que els fons històrics es malvenguessin i dispersessin.⁶ Tots tres obren un procés judicial contra la Junta Directiva, que s'inicià el 24 de febrer de 1912⁷ i finalitzà el 5 de juliol de 1916, amb una sentència favorable al Col·legi de Mestres Manyans.⁸ El 19 de desembre del 1917⁹ se subhastà l'edifici que el Col·legi tenia en propietat al carrer del Consell de Cent, número 292, i el 6 de juny de 1918 es vengué a Lluís Pons i Tusquets, per 62.500 ptes.¹⁰

El mateix any es vengueren l'arxiu i els béns històrics, deixant sense efecte la resolució presa l'any 1911.¹¹ El Gremi de Serrallers, hereu corporatiu del Col·legi, féu un esforç per tal que l'Ajuntament de Barcelona adquirís els fons històrics en venda, el qual, aconsellat per l'Oficina Municipal d'Investigacions i Publicacions Històriques, n'acordà l'adquisició en sessió del dia 26 d'agost del 1918, per un valor de 600 pessetes.¹² El lot, comprat al llibreter Salvador Babra, incloïa la documentació corporativa, que ingressà a l'Arxiu Històric de la Ciutat, i dues banderes dels anys 1782 i 1828 respectivament, que passaren a formar part del fons del Museu d'Història de la Ciutat.¹³

L'Ajuntament de la ciutat ja havia mostrat interès a custodiar l'arxiu històric del Col·legi de Mestres Manyans. Així, el 27 de gener del 1892 la Comissió de Biblioteques, Museus i Exposicions Artístiques, temerosa que la col·lecció es dispersés o marxés fora de Barcelona, sol·licità l'ingrés en dipòsit dels fons historicoartístics del Col·legi al Museu Arqueològic Municipal.¹⁴ Però el 24 de febrer del 1892 la Junta Directiva del Col·legi de Mestres Manyans, Armers i Agullers comunicà la negativa a realitzar-ne el dipòsit, argumentant que el Reglament intern no ho permetia.¹⁵

El material tèxtil: banderes i draps de difunts

En el darrer inventari de béns mobles i immobles propietat del Col·legi de Mestres Manyans, efectuat l'any 1905,¹⁶ hi trobem relacionats, a més dels documents històrics, una bandera de domàs verd, una altra de domàs vermell, un brodat i un drap de difunts. Actualment, tenim localitzades la bandera de l'any 1735, conservada a l'actual del Gremi de Serrallers de Barcelona, la bandera de l'any 1828 i el penó de l'any 1782, conservats ambdós al Museu d'Història de la Ciutat.

La bandera de domàs verd que esmenta l'inventari està en un indret desconegut, bé que sabem com era per un dibuix anònim del primer quart del segle XX que representa els gremis desfilant amb llurs banderes en la Processó del Corpus de Barcelona.¹⁷ El brodat, del qual desconeixem la localització actual, podria ser un fragment de la bandera gremial, confeccionada l'any 1705.

La bandera de l'any 1735 fou brodada pel barceloní Benet Gustá i Banchs, per encàrrec dels prohoms que presidien la corporació, Josep Surroca i Magí Masdellorens. Amida 132 cm d'alçada per 203 cm d'amplada. És confeccionada amb domàs de color grana decorat amb aplicacions brodades de fil daurat que figuren, al centre, l'escut de Catalunya coronat i flanquejat per dues àligues també coronades, amb el coll girat cap enfora. Les àligues aguanten l'escut amb una pota i, amb l'altra, sostenen un martell i unes tenalles, respectivament. A sota de l'escut hi ha un pany, una enclusa amb la data inscrita i una clau al damunt.¹⁸ L'estat de conservació del domàs és força

dolent. A l'angle inferior esquerre, hi figura cosit un pergami amb una inscripció manuscrita que conté el text següent a l'anvers: "*Jesus Maria Joseph. La present bandera se féu lo any 1735, sent prohoms de la present Confraria. Primer: Josep Surroca. Segon: Magí Masdellorens. Clavari: Francisco Figarola. Cardencer: Manel Alas. Tots manyans de la present Ciutat de Barcelona. Any 1735*".¹⁹ Al revers, s'hi llegeix: "*Jesus Maria Joseph. Lo Brodadó que la brodá, Benet Gustá y Banchs de la present ciutat*".²⁰ El pergami fou trobat sota el brodat de l'escut de Catalunya per Enric Soler el 10 de juliol del 1905.²¹ El 21 de gener del 1906, Josep Gibert proposà d'emmarcar la bandera juntament amb el pergami, com encara es pot veure avui dia, i penjar-la a la sala de Juntes.²² L'any 1918, quan es posà a la venda el fons històric de l'antic Col·legi de Mestres Manyans, el multimilionari Charles Deering adquirí aquesta bandera per exposar-la al saló del pis principal del Palau Maricel que s'havia construït a Sitges. Sembla que el preu de compra rondà les 1000 pessetes i que el venedor donà més valor al marc que no al teixit.²³ Anys després, la trobem documentada al castell de Tamarit,²⁴ fins que l'any 1986 els hereus de Charles Deering la retornaren al Gremi de Serrallers, on està exposada actualment.

El penó de l'any 1782 (MHCB 404), molt similar a l'anterior, fou brodat pel barceloní Anton Costa, per encàrrec dels prohoms Francesc Torres i Jacint Jaumandreu. Amida 322 x 255 cm. Amb motiu d'una restauració efectuada els anys vuitanta es trobà un pergami amagat sota el brodat, que tenia escrit el text següent a l'anvers: "*Jesús, Maria, Joseph. Lo brogador que la brodá: Anton Costa, de la present Ciutat. Los comisionats per lo gremi són: Bartomeu Borell y Jaume Gallart*". Al revers: "*Jesús, Maria, Joseph. / La presen bandera se féu lo any 1782, sen proms de la pres[ent] Confraria: 1º Fran[cis]co Torres. 2º Jasinto Jaumandreu. Clavari: Pere Llubet. Cardansé: Fran[ces]ch Esteva. Mañans tots de la present Ciutat de Bar. na*".

A més d'aquestes dues banderes, tenim dades documentals d'una tercera i d'un drap de difunts. El 12 d'agost de l'any 1906, Enric Soler trobà un fragment de teixit que s'atribuí a la bandera confeccionada l'any 1705, amb motiu de la coronació a Barcelona de l'arxiduc Carles d'Àustria.²⁵ El confrontà amb un fragment d'aquesta bandera exposat al Museu Municipal d'Història.²⁶ Carles de Bofarull, aleshores director del museu, opinà que ambdós teixits eren iguals, si bé el del museu mostrava alteracions a causa de l'exposició a la llum.²⁷ Enric Soler viatjà a París per tal de comprovar, sense èxit, si se'n conservava un altre fragment al Musée des Invalides.²⁸

Juntament amb el fragment de bandera es localitzà un llibre amb les marques que utilitzaren els nostres serrallers fins a l'any 1835,²⁹ actualment en un indret desconegut.³⁰

El 24 de març de l'any 1897 s'aprovà la confecció d'un nou drap de difunts que en substituís l'anterior, força malmès. El pressupost era de 1250 pessetes³¹ i es promogué una subscripció voluntària entre els col·legiats, amb què es recolliren 116 pessetes.³² El drap costà 1367,20 pessetes repartides de la manera següent: 276 ptes. per a la compra de vellut; 1066,20 ptes. per a la compra de galons, adquirits a la casa Xirinachs y Rosés de Barcelona,³³ i 25 ptes. per a la restauració dels brodats. L'esposa de Pere Màrtir Sancristòfol, Josefina Arboix, el confeccionà.³⁴ Sabem que era un drap de vellut ornamentat amb serrells, dues borles, dos escuts i la figura de sant Eloi brodats en or. Els dos escuts i la figura de sant Eloi s'havien aprofitat d'un drap anterior.³⁵

Els objectes conservats al Museu Frederic Marès

El Museu Frederic Marès conserva un grup d'objectes relacionats directament o indirectament amb el fons de l'antic Col·legi de Mestres Manyans. El primer grup és format per un conjunt de quatre segells de petites dimensions, que apareixen en el membret de diversos impresos oficials del Col·legi. El primer és de planxa metàl·lica de forma ovalada. Representa sant Eloi dins d'un taller de ferrer, amb l'enclusa, els malls al voltant de la soca, la fornal encesa i la manxa que aviva el foc. Apareix estampat en una circular referida a la festa patronal i impresa a la casa F. Badia, que es pot datar entre els anys 1900 i 1905. El segon segell és de planxa metàl·lica de forma ovalada i representa sant Eloi dempeus sobre un podi quadrat, amb una enclusa i un martell a la cara

Vitrina de Pere M. Sancristòfol, amb les agulles publicades per Miquel González Sugrañés. Museu Frederic Marès. Barcelona.

frontal. Apareix estampat en un rebut d'entrega imprès abans de l'any 1904. El tercer segell és de planxa de metall de forma quadrada i representa un ferrer forjant al seu taller. Apareix estampat en un rebut d'entrega imprès entre els anys 1895 i 1899, i en el frontispici dels Reglaments del Col·legi dels anys 1888 i 1904. El museu en conserva dos amb aquest tema, un més gran que l'altre.

El museu també conserva un estoig amb 11 agulles presentades pel darrer aguller, Josep Oriol Genovès, a la seva prova de passanties.³⁶ Són quatre agulles per cosir veles, tres de baster o guarnicioner, dues per fer filoja, una agulla espartenyera i una altra de tapicer. Foren publicades per Miquel González Sugrañés en el seu llibre *Contribució a la Història dels antics Gremis dels Arts y Oficis de la Ciutat de Barcelona*,³⁷ il·lustrant-hi el capítol dedicat al gremi d'agullers. Pere Màrtir Sancristòfol atengué Miquel González Sugrañés quan aquest realitzà les consultes a l'arxiu del Col·legi l'any 1914,³⁸ tres o quatre anys després del traspàs de Josep Oriol.³⁹

Les agulles s'exposen dins d'una vitrina que representa un taller de manyà en miniatura. És la reproducció de l'obrador de Pere Màrtir Sancristòfol, feta per ell mateix al voltant de l'any 1920, segons una inscripció situada a sota de la taula.⁴⁰ A través d'ella, podem apreciar com era un taller mecanitzat del primer quart de segle, amb els ventiladors centrífugs per tal d'injectar aire a diverses fornals i la gran xemeneia que extreia el fum produït per la combustió.⁴¹ En primer terme, veiem la fornal metàl·lica, l'enclusa i el martell.

El museu conserva, a més, el títol de Mestre Manyà de Pere Màrtir Sancristòfol,⁴² que féu la prova de passantia el 16 d'octubre del 1890, i un seguit de molls que devien pertànyer a la col·lecció

del Col·legi o a Pere Màrtir mateix.⁴³ L'any 1857, el Col·legi de Mestres Manyans començà a col·leccionar els objectes artístics forjats amb motiu de les proves de passanties que, segons el Reglament aprovat l'any 1904, passaven a ser propietat del Col·legi i a exposar-se a l'arxiu.⁴⁴

Segons el diccionari Ràfols, Pere Màrtir Sancristòfol fou un serraller especialitzat en forja decorativa.⁴⁵ Tenia taller obert al carrer Montesión, número 8.⁴⁶ Treballà deu anys a l'establiment de Dionís Escorsa,⁴⁷ fins que li hi traspassà l'any 1877.⁴⁸ Cursà la carrera de mestre d'obres i algunes assignatures a l'Escola d'Enginyers Industrials, on obtingué el diploma d'aplicació pels treballs presentats. L'any 1881, a l'Exposició d'Arts Decoratives de Barcelona, presentà un dibuix d'objectes decoratius de serralleria.⁴⁹ Per Reial Ordre del 5 de gener de l'any 1883, se li concedí una patent d'invenió per fabricar portes articulades de ferro i acer.⁵⁰

El 16 d'octubre del 1890, féu la prova de passanties, apadrinat pel mestre Josep Closa. Hi presentà un peu de planxa.⁵¹ El mateix any creà l'Asociación Gremial de Patronos Cerrajeros, juntament amb altres propietaris de tallers de serralleria, l'objectiu de la qual era fer front a les vagues dels oficials serrallers que paralitzaven els tallers metal·lúrgics.⁵² L'Associació s'extingí per unanimitat el 7 d'agost del 1896, quan els conflictes se

Detall de la vitrina de Pere M. Sancristòfol. Museu Frederic Marès. Barcelona.

suavitzaren.⁵³ Pere Màrtir Sancristòfol formà part del jurat d'admissió del grup de metal·listeria⁵⁴ a l'Exposició Nacional d'Indústries Artístiques i Internacional de Reproduccions, que se celebrà l'any 1892, juntament amb Josep Macià.⁵⁵

Tingué, a més, una vida activa dins del Col·legi de Mestres Manyans. El 22 de gener del 1896 fou escollit president, després d'un període d'interinatge arran de la mort sobtada del president Francesc Flameric, ocorreguda a l'octubre del 1895.⁵⁶

NOTES

1. Aquest article fou escrit l'any 2000, però no ha estat publicat fins ara. Malgrat que ja han aparegut diverses publicacions que amplien alguns dels punts analitzats aquí, hem preferit mantenir el text original. Tanmateix, de la mateixa autora, vegeu "La col·lecció de ferro forjat del museu Cau Ferrat de Sitges: Dels orígens a la inauguració del museu públic", *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. XIV, Barcelona, 2000, pàg. 229-238; "Les arts de la forja a Barcelona durant els primers anys del modernisme (1890-1900). Els serrallers documentats a les exposicions d'indústries artístiques", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi*, XVI. II, Barcelona, 2003, pàg. 99-118; i "Foneria i forja", dins *El modernisme a l'entorn de l'arquitectura* (F. Fontbona, dir.), Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2002, pàg. 280-282.
2. Pere Màrtir SANCRISTÒFOL, *Al Colegio de Maestros Cerrajeros, Armeros y Agujeros de Barcelona*, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Secció Gremis. Sèrie 10-79. El contingut de la proposició fou publicat a la revista *De l'Art de la Forja*, [Revista del Gremi de Serrallers i Ferrers de Barcelona], núm. 4, VIII - 1918, pàg. 57-61.
3. "[...] los Colegios, vulgo Gremios, de hoy distan muchísimo de ser los de antaño y de tener el poder de que antaño gozaban; nadie duda ya ni los mismos Colegiados, que estas ya - ¿por qué no decirlo así? - anticuadas corporaciones, han llegado a su ocaso." *Ibidem*, pàg. 57.
4. "[...] Teniendo en cuenta que la situación actual del Colegio de Maestros Cerrajeros, Armeros y Agujeros es dificilísima por cuanto se extingue su acción a pasos acelerados [...], entendiendo que sería una terquedad rayana a la temeridad, exponer para lo venidero el Archivo y los efectos del Colegio, al azar de caer en manos irreverentes que sin probado estímulo destruyeran tan preciado conjunto (...), el que suscribe [...] ha creído procedente interesar a la iniciativa de la Junta Directiva la idea de estudiar a fondo el caso que motiva el presente escrito, y al efecto se sirva acordar: El nombramiento de una ponencia [...] que una vez estudiado el caso a que se refiere el preámbulo del presente escrito formule su propuesta a dicha Junta [...]. " *Ibidem*, pàg. 61.
5. AHCB. Secció Gremis. Sèrie 10-79. El contingut de la Ponència fou publicat a la revista *De l'Art de la Forja*, núm. 6, Barcelona, XI - 1918, pàg. 89-92.
6. Enric Soler havia manifestat públicament la seva oposició en un article al diari *La Vanguardia*, en què qualificava de "crim moral" la resolució aprovada per la majoria. *La Vanguardia. Hoja Artística*, (Barcelona), 13-VII-1911, pàg. 9-10. En resposta a l'article d'Enric Soler, l'aleshores president del Col·legi, Pere Cabanach, publicà una Carta al Director on argumentava les mesures preses per la institució que presidia. *La Vanguardia. Hoja Artística*, (Barcelona), 1-VIII-1911, pàg. 5.
7. *Escritura de poder otorgada por Don Sebastián Casamitjana y Matarrodona á favor de Don Antonio Jardí y Domenech, en 16 de marzo de 1916*. AHCB. Secció Gremis. Sèrie 10-79.
8. AHCB. Secció Gremis. Sèrie 10-83.
9. AHCB, Secció Gremis, Sèrie Sèrie 10-79. Documentació. Vegeu també el *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, núm. 298, 13-XII-1917.
10. Registre Propietat d'Occident, tom 1148, llibre 80, secció 5a, foli 213, inscripció 5a, finca núm. 362, duplicat.
11. Aquest acte commocionà els cercles culturals de la ciutat, i especialment el recentment estrenat Gremi de Serrallers i Ferrers de Barcelona, hereu corporatiu de l'extint Col·legi, que dedicà els primers números de la revista *De l'Art de la Forja* a reproduir els documents testimonials de la seva extinció, i a difondre'n la documentació històrica.
12. *De l'Art de la Forja*, núm. 5, Barcelona IX - 1918, pàg. 76. Vegeu també Margarida TINTÓ I SALA, *La història del Gremi de Serrallers i Ferrers de Barcelona. Any 1380*, Barcelona, Gremi de Serrallers i Ferrers, 1980, pàg. 86.
13. *Guía del Museo de Historia de la Ciudad*, Barcelona, Ayuntamiento de Barcelona, 1969, pàg. 123 i 124. En els *Llibres d'Actes* de la Junta de Museus de Barcelona hi consta un ingrés de dues banderes gremials, cinc quadres –desemmarcats i guardats a l'Arxiu Històric amb el fons documental– i un clixé de la festa de Sant Eloi donats pel Gremi el 8 de juny del 1918. Vegeu Maria Josep BORONAT I TRILL, *La política d'adquisicions de la Junta de Museus. 1890-1923*, Junta de Museus de Catalunya, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 902. Vegeu també

- Agustí DURAN I SANPERE, "L'Arxiu Històric Municipal de Barcelona i els seus antecedents", *Barcelona i la seva Història*, vol. III: "L'Art i la Cultura", Barcelona, Curial, 1975, pàg. 617. *Ibidem.*, "La documentació del Col·legi de Mestres Manyans, Armers i Agullers de Barcelona", *Recull de Documents i Estudis*, Arxiu Municipal Històric, I (1920), pàg. 74 i 76. Vegeu, a més, una mostra del fons documental en el llibre de TINTÓ I SALA, *La història...*, pàg. 86 i 87.
14. AHCB. Secció Gremis. Sèrie 10-65. *Llibre de Registre 1888-1892*, fol. 27 i 28.
15. *Ibidem*, fol. 29.
16. "[...] Dos damascos verde y encarnado, y bordado antiguo. [...] Un paño de terciopelo, llamado paño de difuntos, para cubrir el féretro de los Maestros en el acto de su entierro, con flecos, dos borlas, dos escudos y San Eloy, bordados en oro. [...]" [Enric SOLER], *Inventario general de todos los bienes y efectos de propiedad del Colegio de Maestros Cerrajeros, Armeros y Agujeros de Barcelona, existentes en primero de Enero de 1905*, Barcelona, 1905. AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-79. Fou publicat, amb algunes mancances respecte de l'original, a la revista *De l'Art de la Forja*, núm. 2, Barcelona, VI-1918, pàg. 28-30. Segons aquest inventari, se n'havia fet un altre l'any 1903.
17. Conservat al Museu d'Història de la Ciutat i procedent de l'Arxiu Històric, col·lecció Massana. Aquestes dades han estat facilitades per la conservadora del museu Victòria Móra, a qui volem agrair l'interès i les facilitats donades.
18. Vegeu la descripció de la bandera que en fa E[nric] S[OLER], "Una relíquia", *De l'Art de la Forja*, núm. 2, Barcelona, VI-1918, pàg. 19 i 20, làm. s. p. Miquel Utrillo assenyalava com a domassos originals dos trosos de teixit: el que fa de fons al martell de l'àliga esquerra i el que està situat entre el bec i l'ala de l'àliga dreta.
19. El text està francament deteriorat i se'n fa difícil la lectura a simple vista, per la qual raó reproduïm la versió que en dona Enric Soler al *Llibre d'Actes* del Col·legi. AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-59. *Llibre d'Actes 1901-1907*, fol. 183-184. Aquesta versió mostra algunes diferències amb la publicada a l'article de la revista *De l'Art de la Forja*.
20. És curiós que Enric Soler, descobridor del pergami, no esmenti el text del revers al seu article, "Una relíquia", *op. cit.*, pàg. 19.
21. "Por una rara casualidad el Sr. Soler mirando detenidamente el referido damasco, estiró un poco de entre el bordado del escudo de Cataluña, un cabo de un pergamino de unos doce centímetros de ancho por unos ocho de alto [...].". AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-59. *Llibre d'Actes 1901-1907*, fol. 183-184.
22. AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-59. *Llibre d'Actes 1901-1907*, fol. 165-166.
23. E[nric] S[OLER], "Una relíquia", *op. cit.*, pàg. 19.
24. Margarida TINTÓ I SALA, *La història...*, *op. cit.*, pàg. 86.
25. "El Sr. Soler pide la palabra y después de manifestar su objecto presenta un trozo de damasco color crem (sic) bordado, que según notifica, lo buscaron junto con el Sr. Sánchez dentro de una caja donde existen los ornamentos del antiguo Mistero y dice que en su opinión es un trozo procedente de la antigua bandera que se confeccionó en 1705, por el Gremio de Maestros Cerrajeros, hoy nuestro Colegio, para celebrar la proclamación del archiduque de Austria Carlos rey de Cataluña, manifestando que en sus investigaciones ha visto en el Museo de la Historia de nuestra Ciudad otro trozo algo parecido a éste y cuya rotulación dice textualmente:
"Excmo Ayuntamiento: Museo Saura. Fragment de la Bandera Gremial dels Manyans de la Ciutat de Barcelona quant la proclamació de Carles archiduc d'Austria en lo any 1705. Alguns altres restos es conservan en la sala del Gremi a mitjans del sigle XIX. [...].
El mismo Sr. Soler presenta también un registro de marcas y signos antiguos que usaban los Maestros Cerrajeros para marcar sus trabajos y obras, quién lo encontró junto con el fragmento de Bandera mencionado, haciendo notar que faltan dos hojas, después de las cuales empieza con el nombre del Maestro Miquel Roda y termina con el de P[ere] Soler y Pannom no. 132 [...].
[...] Al propio tiempo el Sr. Soler hace entrega del trozo de Bandera propiedad nuestra, colocado dentro de un marco para que pueda colocarse en sitio bien visible y solicita de la Junta autorización para revisar los libros de actas nuestros de los años 1704 a 1716 para ver si existen datos relacionados con dicha Bandera y su desaparición en fragmentos [...].". AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-59. *Llibre d'Actes 1901-1907*. 12-VIII i 16-IX-1906, fol. 185-188.
26. El fragment que es conservava al Gremi era de forma irregular i media 50 x 38 cm, "limitado por once arcos de festón, correspondiendo siete en uno de los lados y cinco en el restante, contando el del vértice, faltando para encuadrarlo

- la cuarta parte [...].” Vegeu el Certificat emès per Carles de Bofarull, en data 22-VIII-1906. AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-70. El fragment que es conservava al Museu Municipal s’adquirí a la vídua de Santiago Àngel Saura al desembre de l’any 1888. Tenia el número d’inventari 256 i feia 29 x 38 cm.
27. Certificat emès per Carles de Bofarull, en data 22 d’agost del 1906. AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-70.
28. “[...] Explica tambien el Sr. Soler sus gestiones en París, personándose en el Museo Palacio de los Invalidos y habiendo sido exquisitamente atendido por el Sr. General Gobernador del Palacio Mr. Niox, quién puso a su disposición el Capitán de Artillería Mr. Seorechon, encargado del registro, no pudiendo encontrar restos ni rastro de nuestra Bandera pues no existió ningun documento ni Bandera anterior a la época de Napoleón. Dicho general extendió el certificado antes leído para su comprobación y que pueden ser archivados.” AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-59. *Llibre d’Actes 1901-1907*. 16-IX-1906, fol. 187-188.
29. La data apareix citada en una nota manuscrita a peu de pàgina, en l’inventari de l’any 1905. AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-79.
30. Vegeu la nota núm. 25. A banda de la troballa, l’única referència escrita que tenim del seu contingut apareix al llibre d’Emilio ORDUÑA Y VIGUERA, *Rejeros Españoles*, Madrid, Imprenta de S. Francisco de Sales, 1915, pàg. 21. Dins el *Llibre d’Actes* del Col·legi de la sèrie 10-86, conservat a l’Arxiu Històric de la Ciutat, hi ha una targeta de visita amb una nota manuscrita, segons la qual Manuel Sancristòfol i Arboix, fill de Pere Màrtir Sancristòfol, hi envià “[...] un llibre d’actes i alguns altres documents que foren del Col·legi de Mestres Manyans per a què puguin ésser units a la documentació del dit Col·legi, temps enrrera entregada per mi a aquest arxiu.” La targeta porta la data 29 de juny de l’any 1951. Segurament, el llibre de marques deu formar part de la col·lecció privada d’un antic membre del Col·legi.
31. AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-57. *Llibre d’Actes*. 1889-1901, fol. 91.
32. AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-2, *Documentació*.
33. S’adquiren 11,15 metres de galó d’or; 8,65 de serrell de fil trenat amb “colgantes de oro fino”; dues borles, i 5 florons, segons un rebut amb data 29 d’octubre de 1897. AHCB. Sèrie 10-1. *Documentació*.
34. AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-57. *Llibre d’Actes*. 1889-1901. Junta celebrada el 15 de juny de 1898, fol. 108-109.
35. Aquesta dada només apareix a l’inventari editat per Enric Soler.
36. Miquel GONZÁLEZ SUGRAÑÉS; *Contribució a la Història dels antics Gremis dels Arts y Oficis de la Ciutat de Barcelona*, Barcelona, Henrich i Cia. , 1915, vol. I, pàg. 11.
37. *Ibidem*, lám. s. p.
38. AHCB. Secció Gremis. Sèrie 10-86. *Llibre d’actes del 14 - XII - 1912 a 12 - I - 1916*, fol. 111.
39. Pere Màrtir Sancristòfol envià una nota a Miquel González Sugrañés indicant-li que el conserge del Col·legi de Manyans es personaria amb les agulles a l’editorial Henrich i Cia. AHCB. Arxiu personal de Miquel González Sugrañés, carpeta 2, s. d.
40. La inscripció diu exactament: “Acabada: 2 de juny 192[0?]. P. Sancristòfol. ”
41. Per conèixer els tallers de l’època vegeu *Enciclopedia Universal Ilustrada*, Madrid, Hijos de J. Espasa Editores, 1925, Vol. XXIV, pàg. 401-419.
42. El disseny dels títols fou encarregat a l’arquitecte Josep Vilaseca. AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-57. *Llibre d’Actes*. 1889-1901. Dia 11 - I - 1891, fol. 42.
43. Notem que el títol de mestre manyà, els segells de col·legi i els molls estan col·locats dins d’una vitrina feta a mida i inventariats com a conjunt.
44. Segons Pere Màrtir Sancristòfol, es comptava amb un “[...] no despreciable número de efectos de arte retrospectivo, a parte de otros de estilo más reciente [...]”. Pere Màrtir SANCRISTÓFOL, *Al Colegio...*, op. cit., pàg. 60.
45. “Forjador y metalista del siglo XIX-XX, de Barcelona. Dedicado a la cerrajería decorativa y artística, así como para edificios religiosos. Especializado en puertas, enverjados, barandillas para capillas, cúpulas, arañas candelabros, cruces, etc [...]”. J. F. RAFOLS, *Diccionario Biográfico de Artistas de Cataluña*, Barcelona, Editorial Millà, 1954, vol. III, pàg. 25; *Diccionario Biográfico*, Barcelona, Albertí Editor, 1970, vol IV, pàg. 218.

46. L'any 1909 apareix documentat al carrer Comtal, 38, i l'any 1915 torna a estar documentat al carrer Montesión, al número 15.
47. L'any anterior havia fundat una foneria de ferro, amb Josep Plana i Anguera i Sebastià Agustí i Viladarbó, que el 1920 es transformà en les Foneries Escorsa S. A., amb seu a l'Hospitalet de Llobregat, *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 6, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1981, pàg. 777.
48. *Boletín de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País*, Segundo semestre del 1883, pàg. 3 i 4.
49. *Álbum de la Exposición de Artes Decorativas* (Catálogo de la Exposición organizada por la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa), Barcelona, Sucesores de N. Ramírez y Cia., 1881, pàg. 21, cat. núm. 280.
50. *Boletín...*, pàg. 4. Vegeu també Francesc CABANA; *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la Revolució Industrial a Catalunya*, vol I: "Metal·lúrgics. Químics", Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, pàg. 156
51. AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-57. *Llibre d'Actes. 1889-1901*, fol. 36-37.
52. AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-57. *Llibre d'Actes de l'Asociación Gremial de Patronos Cerrajeros 1890*, fol. 1-4
53. *Ibidem*, fol. 32-34.
54. L'11 d'abril de l'any 1892, l'Ajuntament de Barcelona envià al Col·legi de Mestres Manyans la convocatòria de participació a l'Exposició. AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-57. *Llibre d'Actes. 1889-1901*, fol. 55.
55. *Catálogo de la Exposición Nacional de Industrias Artísticas e Internacional de Reproducciones*, Barcelona, Ayuntamiento Constitucional de Barcelona, 1892, pàg. 40.
56. AHCB, Secció Gremis, Sèrie 10-57. *Llibre d'Actes. 1889-1901*, fol. 75, 78-80.